

СОЦИЈАЛНА ФУНКЦИЈА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ

Александра Илић*
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

* aleksandra.ilic@fb.bg.ac.rs

СОЦИЈАЛНА ФУНКЦИЈА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ

Сажетак: У раду аутор разматра друштвени контекст моралне панике, односно улогу различитих друштвених чинилаца у настанку моралне панике. Полазећи од познатих механизма настанка моралне панике: традиционалних и новијих, аутор разматра улоге субјеката неформалне и формалне социјалне контроле у том процесу. У том смислу посебно се издваја активност различитих моралних активиста као представника неформалне друштвене структуре који, пропагирајући значај заштите морала, често учествују у процесу стварања многих моралних паника. С друге стране, деловање органа формалне социјалне контроле је уређено одговарајућим законским оквиром чији је задатак решавање проблема криминалитета у друштву. То подразумева професионалан однос полиције, тужилаштва и судова у погледу сузбијања криминалитета. Аутор у раду указује на проблем учешћа представника тих органа у настанку и развијању моралне панике разматрајући га у контексту културе контроле, односно њених елемената, при чему посебно истиче улогу полиције. Све поменуте сегменте социјалне функције моралне панике аутор повезује са улогом медија као незаобилазним чиниоцем у процесу настанка моралне панике. На крају рада аутор истиче важност улоге медија у подизању свести о значају појединачних поступака свих социјалних актера како би се избегло њихово учешће у настанку моралне панике која неповољно утиче на решавање проблема криминалитета.

Кључне речи: морална паника, социјална функција, морални активисти, органи формалне социјалне контроле, медији.

Увод

Морална паника је друштвени феномен који настаје и опстаје у функцији остваривања одређених циљева оних субјеката који имају интерес за тим. Циљеви могу да буду различити, а такав је и списак потенцијално заинтересованих актера који учествују у процесу стварања моралне панике (Илић, 2017а: 110).

Свеобухватно разумевање моралне панике подразумева и истраживање различитих начина испољавања социјалне функције моралне панике. Постоји неколико подручја која се могу анализирати у том контексту.

Постоје различити модели моралне панике који се разликују по начину њеног настанка, односно актерима који учествују у том процесу. У том смислу треба поменути елитистички модел моралне панике, модел интересних група или моралних активиста и модел широких маса (Илић, 2017а: 83–84). У суштини, кључни актери у настанку ових модела одређују и начин њиховог настанка па то може бити владајућа елита, односни најбогатији и најмоћнији у једном друштву, затим одређене интересне групе или друштвени покрети који припадају средњем друштвеном слоју или шира јавност. Овом списку модела треба додати и још две теоријске перспективе које су важне за потпуније разумевање механизма настанка моралне панике: концепт друштва ризика и анализа дискурса. Прва потиче од појма *друштво ризика*, који је установио Улрих Бек (*Ulrich Beck*)¹, а друга се односи на рад Мишела Фукоа (*Michel Foucault*) о *дискурзивним формацијама*². Појам друштва ризика повезује објашњење моралне панике с развојем политике анксиозности, док рад о дискурзивним формацијама доприноси развоју идеје о спирали значења и процесу конвергенције (Томпсон, 2003: 31). Ипак постоји заједничка црта свих модела која се тиче улоге медија у настанку моралне панике. Ниједан приступ у објашњењу настанка моралне панике не може да занемари битну, ако не и пресудну улогу медија у том процесу.

Претпоставка настанка моралне панике је њена општост, односно способност да активира значајан део друштва. У том смислу морална паника се може сагледати као израз друштвене реакције. Посебну улогу у настанку моралне панике често имају тзв. морални активисти који представљају самопрокламоване заштитнике друштвеног морала. Друштвена реакција се мора сагледавати и у ширем контексту, узимајући у обзир и активност представника органа формалне социјалне контроле који, без обзира на то што им је основни посао сузбијање криминалитета, понекад имају битну улогу у стварању конкретне моралне панике (Илић, 2017а: 110).

1 Бек, У. (2011). *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу* (*Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводац: Глишовић Љ.). Нови Сад: Академска књига.

2 Фуко, М. (2007). *Поредак дискурса* (*L'ordre du discours*, Paris, 1970, преводац: Аничич Д.). Лозница: Карпос.

Улога „моралних активиста” у настанку моралне панике

Морални активисти представљају разнолику групу људи која се залаже за очување општих вредности и морала у друштву. Они могу деловати индивидуално и у групама, а заједнички циљ им је усмерен ка очувању вредносног система у друштву. Морални активисти се ангажују на широком спектру фронтова. Они улажу пуно енергије како би постигли жељени циљ и у том смислу користе различита средства. Те бројне активности, релевантне за добро разумевање развоја моралне панике, укључују: покушаје да се утиче на јавно мњење расправљањем о претпостављеним размерама претњи у медијима; формирање организација, па чак и стварање читавих социјалних покрета како би се борили с проблемом који је изазвала претпостављена претња; давање изјава или вођење семинара да би се информисала публика о начинима борбе с одређеном претњом; утицај на законодавца да се формира фонд који би био у служби борбе против одређене претње; дискредитовање оних говорника који подржавају алтернативу (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 121).

Социолог девијантног понашања Хауард Бекер (*Howard Becker*) истицао је улогу моралних активиста у дефинисању девијантног или криминалног понашања појединаца. Он је сматрао да се, захваљујући деловању моралних активиста, јавност повремено узбурка у вези с неким питањима која имају морални карактер. Све се то одиграва путем медијског преноса деловања моралних активиста који покушавају да јавно мњење укључе у истинско ангажовање у друштвеним покретима и организацијама ради стварања притиска на власти како би појачали друштвену контролу и регулацију морала (Becker, 1963: 147–148, наведено према: Томпсон, 2003: 21–22).

Стварање и трајање моралне панике може допринети остварењу и многих других циљева који нису у суштини повезани с моралом (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 126). Различити политички и/или економски циљеви владајуће структуре или припадника друштвене елите могу се наћи у позадини настанка многих моралних паника. У циљу одвраћања пажње са егзистенцијалних проблема људи у услови економске кризе, велике незапослености и сиромаштва, као и низа других пропратних проблема, елита свесно предузима неопходне кораке у циљу стварања моралне панике око појава које нису у толикој мери алармантне и не заслужују такав публицитет (Илић, 2017б: 300).

Интересне групе такође могу имати значајну улогу у том процесу. За јавност се може створити слика угрожености морала и потребе да се реагује како би се заштитио доминантан вредносни систем. У области криминалитета интересне групе најчешће утичу на измену неких законских решења у области кривичног законодавства (материјалног, процесног или извршног), али се баве и одређеним питањима која се односе на правосуђе. Има примера да поједине интересне групе, путем медија, утичу на настанак моралне панике како би одвратили пажњу јавности од неправилности у свом раду (Илић, 2017а: 90).

Позиција моралних активиста у таквом сценарију може бити различита. Они могу бити само иницијатори моралне кампање коју потом преузима нпр. елита или одређена интересна група. Стваран механизам одвијања моралне панике остаје невидљив за јавност али би зато анализа видљивих ефеката моралне панике указала на то коме она заиста иде у прилог.

Постоје покушаји релативизовања истинског залагања моралних активиста за контролу и регулацију морала. Поједини аутори доводе у питање ту искреност наводећи постојање неких других разлога и мотива који поједине моралне активисте покрећу на деловање. Гасфилд (*Gusfield*) истиче да се залагање за одбрану постојећих вредности и норми понашања може посматрати и као борба за очување сопствене позиције припадника одређених класа или група. У литератури се може наћи пример покрета умерењака који је био активан у Америци у XIX и почетком XX века и који је резултирао прохибицијом (Томпсон, 2003: 22). То је био конфликт између два различита животна стила, присталица прохибиције који су били представници англо-саксонског протестантског начина живота и тзв. модерниста који су пропагирали начин живота средње класе (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 126). Подржавање умерености у конзумирању алкохола и залагање за увођење забрана (чему су тежили конзервативни домороци) није имало алтруистички карактер. То је пре била симболичка одредница која је уздрманој друштвеној групи омогућила да помоћу законодавства поврати своју моћ и вредност које је губила (Томпсон, 2003: 22).³

3 С обзиром на то да поседовање моћи није трајног карактера, она је током тридесетих година прошлог века из руку фундаменталних протестаната прешла у руке њима супротстављених урбаних католика, након нешто више од деценије важења националне алкохолне прохибиције (1920–1933) (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 123).

Упркос изложеној супротстављености Бекеровог и Гасфилдовог схватања о деловању моралних активиста, могуће је пронаћи и неки заједнички именитељ. Погрешно би било аутоматски одбацити било које залагање моралних активиста у настојању да се по сваку цену пронађу скривени разлози. На тај начин се унапред искључује могућност да се неко искрено залаже за повратак и очување вредности на којима би свако друштво требало да почива (Илић, 2017а: 111). Сигурно је да нека објашњења, попут оног о губитку статуса, делују сувише поједностављено да би објаснила појаву и истрајност покрета за моралне реформе, а камоли нешто тако узаврело као што је морална паника (Томпсон, 2003: 23).

Немају сви морални активисти подједнак успех у остваривању утицаја на власт. То зависи од моћи коју одређена група или друштвена категорија поседује. Што је већа моћ већа је и вероватноћа да ће се постићи задати циљ, који је углавном усмерен према законодавцу како би били донети нови или измењени постојећи закони. Наиме, увек кад се јавно постави питање: „Шта треба урадити?“ у вези с девијантним или криминалним понашањем које изазива забринутост, неко ће дати предлог: „Треба донети одговарајући закон“ (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 122). У том смислу може постојати неколико опција. Прва варијанта подразумева залагање моралних активиста за усвајање закона који би помогли у елиминисању претње. Друга варијанта је усмерена ка измени постојећих закона, углавном у правцу поштравања прописаних казних распона (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 122) У практичном поступању моралних активиста више ће бити присутан други сценарио, јер су све данашње претпостављене моралне претње по правилу кажњиве, али је незадовољство начинама сузбијања тих претњи увек присутно.

Незадовољство моралних активиста може да произађе из схватања о неодговарајућој примени закона. У том случају, њихово деловање је усмерено према поступању органа формалне социјалне контроле. Они могу тражити већу ангажованост полиције и/или тужилаштва ради ефикаснијег откривања и доказивања кривичних дела. Ипак, у таквим случајевима ће незадовољство моралних активиста чешће бити усмерено на поступање судова, односно казнену политику судова.

Неспорно је, дакле, да су законодавство и формална социјална контрола најчешће на удару током трајања моралне панике, јер у очима јавности представљају факторе који потенцијално могу учинити

највише у правцу сламања претпостављених претњи (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 122).

Успех моралних активиста у погледу утицаја на законодавство или органе формалне социјалне контроле доста зависи и од подршке коју им у томе пружа елита. Моћ коју елита има, уз поседовање богатства, углавном омогућава добру позицију у сфери законодавства и правосуђа. Међутим, иако је најчешће неопходна за остваривање жељених циљева, понекад ни та општа моћ није довољна. Догађа се да она не буде конкретизована у форми криминализације неког понашања или се покаже као недостатна за остваривање планираног утицаја на припаднике органа формалне социјалне контроле (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 122–123).

Сваки конкретан случај је прича за себе. Све предности које се налазе на страни моћних не представљају гаранцију да ће се ствари развијати увек у њихову корист. Сплет околности може довести до тога да се усвоји закон који одговара више интересима оних који не поседују моћ. Кад се покрене морална паника не може се увек контролисати њено кретање. Различити субјекти могу бити укључени у тај процес. Како морални активисти дају иницијални импулс све се дешава захваљујући медијском извештавању које, без обзира на велики утицај елите, може имати извесну самосталност. Ипак, у затвореним, ауторитарним друштвима где је слаба слобода медијског изражавања није велика вероватноћа другачијег исхода од оног који ће значити остварење циљева елите.

Улога представника органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике

Полиција, тужилаштво, судови и установе за извршење кривичних санкција чине званичну мрежу институција чији је задатак решавање проблема криминалитета у друштву. Чињење већине кривичних дела покреће механизам формалне социјалне контроле како би се спречило да конкретна повреда права поремети друштвени ред. То су кривична дела усмерена против државе као колективитета, односно против друштва као целине (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 118). Сваки од органа формалне социјалне контроле у границама своје надлежности обавља тај важан друштвени задатак (Илић, 2017а: 112). Посао полиције је сузбијање криминалитета превенцијом, ради спречавања вршења

кривичних дела, или репресијом, предузимањем одговарајућих мера и радњи у правцу откривања и доказивања кривичних дела. Тужилаштво је следећа карика у ланцу репресивног деловања са задатком гоњења учинилаца кривичних дела ради заштите законитости, као и права и слобода грађана. Савремене тенденције у сфери сузбијања криминалитета ослањају се у циљу повећања ефикасности све више на алтернативне начине сузбијања криминалитета (попут опортунитета кривичног гоњења). На судовима је да одлуче о кривичној оптужби у поступку који би требало да задовољи стандарде правичног суђења. На крају ланца налазе се установе за извршење кривичних санкција које имају такође важну улогу у сузбијању криминалитета. Од не/успешности спровођења третмана у овим установама донекле зависи и будућност осуђених, а самим тим и заштита друштва од криминалитета.

Ефикасно сузбијање криминалитета подразумева добру сарадњу између свих органа формалне социјалне контроле, као и спровођење јединствене стратегије која то омогућава. Ипак, може настати проблем уколико неки други разлози преовладају у поступању појединих припадника органа формалне контроле, што онда онемогућава адекватно супротстављање криминалитету. Учешће органа формалне контроле у процесу стварања моралне панике није пожељно, али ни очекивано понашање (Илић, 2017а: 112–113).

Улога органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике може бити активна или пасивна. Активна би се односила на свесно и планирано учешће ради постизања циљева који нису директно и примарно повезани с идејом ефикасног супротстављања криминалитету. Пасивно поступање подразумева предузимање радњи у оквиру сопствене надлежности које подржавају стварање или одржавање моралне панике. Ово поступање је далеко чешће и оно се углавном има у виду приликом разматрања улоге органа формалне социјалне контроле у настанку моралне панике (Илић, 2017а: 113).

С обзиром на природу посла који обавља и различите могућности које се том приликом указују, полиција најчешће преузима активну улогу у настанку моралне панике када се јави потреба за додатним или повећаним новчаним средствима, опремом или људством. То се чини уз помоћ медијског извештавања уз незаобилазно ангажовање и доминантног политичког чиниоца. Тада се неки проблем јавно предимензионира при чему се искористи актуелан случај (Илић, 2017а: 113).

Остали органи формалне социјалне контроле немају тако очигледан материјални интерес који би могли остварити захваљујући моралној паници, али некима од њих она може бити од помоћи у нешто измењеном виду. Механизми гоњења и пресуђивања у кривичним стварима уређени су одговарајућим процесним законима. Ти закони садрже правила по којима треба да поступају тужиоци и судије. Међутим, јавно мњење може бити додатни чинилац који учествује у гоњењу и пресуђивању. Утицај јавног мњења обично се разматра у контексту пасивне улоге органа формалне социјалне контроле, али није сувишно размотрити и њихов потенцијални значај у другом смислу. Уколико је нпр. тужиоцу потребно да добије подршку јавности у вези с предузимањем одређених радњи у погледу спровођења истраге или подизања оптужнице одговарајућа медијска слика конкретног случаја може добити димензије моралне панике која ће помоћи тужиоцу да предузме планирану радњу (Илић, 2017а: 113–114).

Положај судова, односно поступајућих судија је донекле другачији, с обзиром на то да они најчешће имају проблем како да јавности „оправдају” изостанак осуђујуће пресуде или изрицање благе казне затвора. Када дође до фазе суђења јавност је обично већ убеђена да некога треба осудити и изрећи му казну затвора у дугом трајању.

Утицај јавности на поступање припадника органа формалне социјалне контроле представља донекле табу тему, с обзиром на то да репресивно оријентисано јавно мњење никада није задовољно њиховим радом. Медији често у негативном светлу приказују систем формалне социјалне контроле и људе који се налазе у њему истичући њихову неефикасност (Surette, 2007: 229). Тако су полицајци мало присутни у друштвеној заједници и не раде довољно на спречавању и откривању кривичних дела. Тужиоци су пасивни, односно не ангажују се довољно на прикупљању доказа како би поткрепили оптужницу. Ипак, највеће незадовољство јавност изражава када је у питању рад судова и у том смислу износи се највише замерки, почев од корупцираности, дугог трајања судских поступака, неуједначене судске праксе и благе казнене политике (Игњатовић, 2019: 171–173). Медијска конструкција света професионалних војника који се боре с криминалитетом, односно полицајаца, тужиоца и судија, је успостављена и у њој има мало простора за неку промену. Појединачни представници органа формалне социјалне контроле постану интересантни медијима само ако постану криминалци или жртве (Surette, 2007: 109).

Деловање органа формалне контроле у контексту моралне панике представља реакцију културе контроле којом се бавио Стенли Коен (*Steenly Cohen*) (Cohen, 1972: 89). Она се препознаје на основу следећа три елемента: проширивање, појачавање и иновација. Проширивање се тиче повећавања размера проблема тако што се органи формалне контроле, пре свега полиција, ангажују не само на локалном нивоу где се догодио неки инцидент, већ и на читавој територији државе (Cohen, 1972: 90) То би значило да се на специфичан начин установљава „ванредно стање” и истовремено конституише јавна расправа о проблему који је изазвао такву реакцију. Нпр. инцидент у школи је у почетку само проблем средине у којој се то догодило. Међутим, уколико та прича заврши у новинама или као прилог у телевизијским вестима, она се проблематизује на ширем нивоу а то ће подразумевати и веће ангажовање полиције не само у конкретној школи већ можда и на територији читаве државе (Илић, 2017а: 114).

Други елемент је појачавање и он се не односи само на органе формалне социјалне контроле, већ указује на реакцију друштва у целини. У том смислу, појачавање захвата културу контроле у целокупном њеном обиму, односно сваки њен аспект (Cohen, 1972: 91) Кључни појам у објашњењу процеса појачавања је опште веровање да је свака акција, ма како била агресивна, оправдана како би се нарастајући проблем решио. Претеривање и негативна симболизација обезбеђују моменталну легитимизацију. Тако би у случају да нека полицијска јединица ради на сузбијању трговине дрогом, при чему своју конкретну активност усмерава према групи дилера која се налази у близини школа, свако репресивно деловање представљало легитимно поступање. Оправдање се лако проналази у потреби заштите најмлађих (Илић, 2017а: 114).

Манифестација појачавања може се уочити и у реакцијама званичника, политичара, невладиних организација и многих других који добију могућност да свој став изразе у јавној дебати. У том смислу доминирају следеће изјаве: „треба предузети оштре и одлучне мере” или „не дозволити да проблем измакне контроли” (Cohen, 1972: 92). На тај начин изражавају се и очекивања која целокупно друштво има у погледу реакције органа формалне социјалне контроле а нарочито у погледу деловања полиције и правосудних органа. Та очекивања нису у истој мери усмерена и према затворском систему с обзиром на другачију улогу коју има тај сегмент формалне социјалне контроле. Међутим, јавност повремено изражава своје незадовољство стањем у

тој области, будући да већина чланова друштва сматра да би требало отежати боравак затвореницима. Стварни услови живота у затворским установама нису превише интересантни јавности. Због тога је с разлогом примећено да су затворске установе пасторче кривично-правног система, јер полиција добија славу, судови јавни спектакл, а затвори, како у стварном тако и у конструисаном медијском животу, добијају вратило (Surette, 2007: 152).

Трећа димензија културе контроле је иновација. Она се надовезује на претходно поменуто појачавање и представља конкретизацију декларативног залагања за примену оштријих мера и одлучну борбу против криминалитета. Обично се незадовољство креће у два правца: постојеће мере се морају поштриити и неопходно је увођење нових. У зависности од интензитета тог незадовољства (које обично покреће неки актуелан случај), увођење нових или измена постојећих мера може значити суспензију одређених принципа који се односе на индивидуалну слободу, правду и фер плеј (Cohen, 1972: 93). У том смислу, такве новине могу у почетку наићи на отпор стручне јавности и могу постојати захтеви да се оне укину. Њихова континуирана примена од стране полиције и правосудних органа временом им даје пун легитимитет, што има за последицу да их више нико не доводи у питање.

Сви поменути елементи или димензије контроле културе могу се уочити у поступању полиције и правосудних органа. Решавање конкретних проблема у вези с криминалитетом који је дошао до нивоа моралне панике за полицију углавном значи коришћење стратегије примене силе, а то подразумева повећање људства на терену, као и количину и врсту опреме која се у ту сврху користи (Cohen, 1972: 98–99). То ће умирити узбуркану јавност, а и саму полицију која ће бити уверена да је њена интервенција била кључна у решавању проблема.

Међутим, полицијска стратегија примене силе подстакнута моралном паником има своју негативну страну. Таква полицијска акција може имати за последицу неоснована хапшења, прекомерну употребу силе или изнуђивање исказа, односно признања. Све те негативне манифестације полицијског деловања представљају израз прекорачења овлашћења које подразумева такво поступање полиције код којег средства и поступци нису употребљени у складу с правилима којима је регулисана њихова примена (Игњатовић, 2019: 166).⁴

4 Према моменту у коме је дошло до прекорачења овлашћења, могу се разликовати две ситуације: у првој, од тренутка започињања оперативне делатности пређене су границе у којима је примена

У медијима се повремено појаве оптужбе на рачун таквог полицијског деловања. Неретко се истиче и прекомерна употреба силе при самом хапшењу, али и након тога, обично у полицијској станици. Постоје тврдње и о примени полицијске бруталности током транспорта до полицијске станице, где су се појединци у полицијском комбију суочили с ударањем, шутирањем и држањем главе лицем окренутим ка поду (Cohen, 1972: 106). Све те манифестације полицијске примене силе представљају израз иновације културе контроле. Тако је, нпр., у Америци чест случај настанка моралне панике у ситуацијама које подразумевају испољавање насиља од стране белог полицајца према неком Афро-Американцу. Неретко ти таласи моралне панике подстакну захтеве за предузимањем одређених акција како би се тај проблем ставио под контролу. У литератури се тако може пронаћи да је велику пажњу јавности изазвао случај лишења живота ненаоружаног младог Афро-Американца Мајкла Брауна (Michael Brown) кога је усмртио бели полицајац Дарен Вилсон (Darren Wilson). Тај случај је покренуо моралну панику која је, између осталог, довела до истицања захтева да се полицајци опреме камерама како би се убудуће могло несумњиво утврдити шта се догађа приликом таквих интервенција (Wasserman, 2015: 831–832).

На оптужбе о прекорачењу овлашћења полиција обично одговара оптужбом за ометање службеног лица у вршењу овлашћења. Утврдити шта се стварно догодило између полицајца и ухапшеног лакше је ако унутар полиције постоји независно тело, тј. унутрашња контрола, која ће на објективан и непристрасан начин то урадити. Међутим, у државама с неразвијеним демократским институцијама, у које свакако морамо сврстати и Србију, то није пут који обећава. Због тога се решење спора мора потражити на суду који, будући да представља сегмент контроле културе, може приступити овој проблематици на начин који се од њега очекује а који не мора нужно бити и праведан.

Пре него што случај дође до суда, на потезу је тужилаштво које се обично без већих проблема уклапа у постојећи талас контроле културе. Такво поступање тужилаштва не зависи много од тога да ли је у питању концепт тужилачке истраге, као што је то случај код нас, или решење по којем истражни судија руководи том фазом поступка. И у једном и у другом случају тужилац обично лако подиже оптужницу, чиме се прелази на следећу фазу. Међутим, треба нагласити да је у

средстава принуде дозвољена; у другој, која је у пракси много чешћа, до ексцеса у примени ових средстава је дошло у току законито започете акције.

систему тужилачке истраге израженија обавеза тужиоца да докаже наводе у оптужници, што донекле олакшава положај судова у контексту очекивања контроле културе.

Питање је, међутим, шта се може очекивати од судова који поступају у атмосфери изражених захтева за изрицањем строжих казни како би се тај „нарастајући” проблем решио. Захтеви су пре свега усмерени ка изрицању осуђујућих пресуда, чиме се у потпуности доводи у питање претпоставка невиности и онемогућава вођење фер поступка. Очекивања су често и већа тако да тражи и изрицање веома строгих казни, како би се „коначно стало на пут тако опасној појави”. Како се у тим ситуацијама постављају судови? Нагло повећање броја истоврсних случајева који доспеју пред судове резултат су појачане активности органа формалне социјалне контроле који се у ланцу реаговања налазе испред судова. Услед тога се у јавности ствара очекивање у погледу одлуке судова. Под притиском јавности, чак и када суд у конкретном случају није убеђен у постојање кривичног дела, доносе се осуђујуће пресуде. То су тзв. компромисне пресуде јер судови често прибегавају ублажавању казни, испод законског минимума, или изричу казне ближе општем или посебном минимуму (Игњатовић, 2019: 173). С друге стране, поступање судова мора се такође посматрати као логичан резултат начина на који контрола културе дефинише ситуацију која је обухваћена моралном паником (Cohen, 1972: 114). Следећи ту логику, многе судије немају дилему да је њихова улога да притисну стегу јако, тј. да осуде довољан број оптужених (Илић, 2017а: 116).

Постојање оваквог генерализованог јавног става има за последицу да се у време захуктавања моралне панике појединцима који нпр. оптуже полицију за бруталност и неосновано хапшење обично не верује. Постоји чак и извесна доза толеранције на могућност да се догоди тако нешто, а у њеној основи је логика да је боље ухватити све који су криви, па и по цену да неко невин настрада. Међутим, таква логика може да проузрокује велику штету. Иако се мора прихватити ризик да неко невин буде осуђен, исто тако постоји и ризик да кривац буде ослобођен. У том смислу се мора пронаћи равнотежа, мада у литератури постоји став да малу превагу треба дати већој заштити окривљеног како би се што више избегле неосноване осуде (Findley, 2008: 133–138). Ако постоји намера да се казном првенствено пошаље нека (криминално) политичка порука, онда је сасвим могућа и ситуација у којој се кажњава потпуно невин човек (Ђирић, 2012: 24). Као мантра се понавља захтев за одлучним и оштрим деловањем свих сегмената

формалне социјалне контроле. У складу с тим се и већина представника органа формалне социјалне контроле држи паролу „нове ситуације захтевају нове мере”. Нове ситуације су у ствари нове моралне панике. Оне представљају национални проблем ради чијег решавања треба применити драстичне мере а то ће често значити умањење достигнутог нивоа права и слобода (Goode & Ben-Yehuda, 2009: 26).

Закључак

Важан аспект моралне панике је њена социјална функција, па је у том смислу важно сагледати улогу коју различити друштвени чиниоци имају у њеном настанку. У том контексту посебно се истиче деловање моралних активиста, као и представника органа формалне социјалне контроле. С обзиром на то да су изражени различити ставови у погледу улоге моралних активиста у настанку моралне панике анализом тих приступа указано је на ситуације када морални активисти могу имати пресудну улогу у стварању моралне панике. Органи формалне социјалне контроле могу имати активну или пасивну улогу у настанку моралне панике, с тим да је њихова пасивна позиција далеко чешћа у том процесу. Анализа медијског извештавања показује да полиција најчешће учествује у стварању моралне панике, а да су судови најмање присутни у том контексту, што произлази из одговарајућег положаја који имају различити органи формалне социјалне контроле.

Ипак, без обзира на конкретну улогу различитих социјалних чинилаца у настанку моралне панике, мора се радити на подизању свести о значају појединачних поступака свих социјалних актера јер су такви поступци најчешће и медијски испраћени. Посебну тежину имају поступци припадника органа формалне социјалне контроле који не би требало да помажу развијање моралне панике већ супротно, да утичу на смиривање и објективно сагледавање проблема. У таквим околностима и медији имају другачију позицију, ослањајући се на званичан став органа формалне контроле и наратив који више води рачуна о објективној страни догађаја, извештавање постаје другачије, више окренуто чињеницама а мање субјективном виђењу проблема. Самим тим се у доброј мери елиминишу услови за настанак моралне панике.

ЛИТЕРАТУРА

- Бек, У. (2011). *Светско ризично друштво: у потрази за изгубљеном сигурношћу* (*Weltrisikogesellschaft: Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2007, преводаца: Глишовић Љ.). Нови Сад: Академска књига.
- Wasserman, H. M. (2015). Moral Panic and Body Cameras. *Washington University Law Review*, 92 (3), 831–843.
- Goode, E. & Ben-Yehuda, N. (2009). *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Chicester: Wiley-Blackwell.
- Игњатовић, Ђ. (2019). *Криминологија*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Илић, А. (2017а). *Медији и криминалитет: криминолошки аспекти*. Докторска дисертација одбрањена на Правном факултету Универзитета у Београду.
- Илић, А. (2017б). Традиционални теоријски приступи у објашњењу моралне панике. *Годишњак Факултета безбедности*, 295–312.
- Cohen, S. (2011). *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London & New York: Routledge.
- Surette, R. (2007). *Media, Crime and Criminal Justice: Images, Realities and Policies*. Belmont: Thomson Wadsworth.
- Томпсон, К. (2003). *Морална паника (Moral Panics, 1998, преводаца Вранић, И.)*. Београд: CLIО.
- Findley, K. A. (2008). Toward a New Paradigm of Criminal Justice: How the Innocence Movement Merges Crime Control and Due Process. *Texas Tech Law Review*, 41 (1), 133–172.
- Фуко, М. (2007). *Поредак дискурса (L'ordre du discours, Paris, 1970, преводаца: Аничич Д.)*. Лозница: Карпос.

THE SOCIAL FUNCTION OF MORAL PANIC

Aleksandra Ilić, Assistant Professor
University of Belgrade, Faculty of Security Studies

Summary

In this paper, the author discusses the social context of moral panic, ie the role of various social factors in the creation of moral panic. Starting from the known mechanisms of moral panic (traditional and newer), the author considers the roles of the subjects of informal and formal social control in this process. In that sense, it stands out the activity of various moral activists as representatives of the informal social structure who, by propagating the importance of moral protection, often participate in the process of creating of many moral panics. On the other hand, the activities of formal social control bodies are regulated by an appropriate legal framework whose task is to solve the problem of crime in society. This implies a professional attitude of the police, the prosecution and the courts in terms of combating crime. The author points out the problem of the participation of the representatives of these bodies in the creation and development of moral panic, considering it in the context of the culture of control, ie its elements, emphasizing especially the role of the police. The author connects all the mentioned segments of the social function of moral panic with the role of the media as an unavoidable factor in the process of moral panic. At the end of the paper, the author emphasizes the importance of the role of the media in raising awareness of the importance of individual actions of all social actors in order to avoid their participation in the creation of moral panic that unfavorable affects on solving the problem of crime.

Key words: *moral panic, social function, moral activists, formal social control bodies, media.*